

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 502

Коняхіна Т. В.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

У статті сформульовано необхідність та перспективність впровадження безвідходних та маловідходних технологій виробництва, що є ефективним довгостроковим засобом захисту навколишнього середовища. Систематизовано основні умови вирішення міжнародних проблем природокористування та розглянуто існуючі вади, що ускладнюють цей процес. Удосконалено механізм забезпечення екологічного розвитку економіки та вирішення глобальних екологічних проблем. Обґрунтовано обов'язкові напрямки діяльності промислового підприємства з мінімізації негативного впливу промислового виробництва на навколишнє середовище. Проаналізовано необхідні умови та особливості функціонування на підприємстві системи менеджменту, що займається адмініструванням екологічно спрямованих робіт і проектів та несе відповідальність за результати їх виконання.

Ключові слова: парето-ефективне використання ресурсів, рівень екологічних потреб, екологічна освіта, екологізація суспільства, екологічний розвиток економіки

Рис.: 1. *Табл.:* 1. *Бібл.:* 11.

Коняхіна Тетяна В'ячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Донецький державний університет управління (вул. Челюскінців, 163а, Донецьк, 83050, Україна)

Email: tatyana.scorpio@mail.ru

УДК 502

Коняхина Т. В.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье сформулированы необходимость и перспективы внедрения безотходных и малоотходных технологий производства, которые являются эффективным долгосрочным средством защиты окружающей среды. Систематизированы основные условия решения международных проблем природопользования и рассмотрены существующие недостатки, затрудняющие этот процесс. Усовершенствован механизм обеспечения экологического развития экономики и решения глобальных экологических проблем. Обоснованы обязательные направления деятельности промышленного предприятия по минимизации негативного влияния промышленного производства на окружающую среду. Проанализированы необходимые условия и особенности функционирования на предприятии системы менеджмента, которая занимается администрированием экологически направленных работ и проектов, несет ответственность за результаты их выполнения.

Ключевые слова: парето-эффективное использование ресурсов, уровень экологических потребностей, экологическое образование, экологизация общества, экологическое развитие экономики

Рис.: 1. *Табл.:* 1. *Библ.:* 11.

Коняхина Татьяна Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности, Донецкий государственный университет управления (ул. Челюскинцев, 163а, Донецк, 83050, Украина)

Email: tatyana.scorpio@mail.ru

UDC 502

Koniakhina T.

FORMATION OF THE ECONOMIC MECHANISM OF SOLUTION OF NATURE MANAGEMENT PROBLEMS

The article formulates a necessity and prospects of introduction of wasteless and low-waste technologies of production, which are effective long-term means of protection of environment. It systemises main conditions of solution of international problems of nature management and considers existing shortcomings, which hinder the process. It improves the mechanism of provision of ecological development of economy and solution of global ecological problems. It justifies mandatory directions of activity of an industrial enterprise on minimisation of negative impact of industrial production on environment. It analyses necessary conditions and specific features of functioning of the management system, which deals with administering ecologically oriented works and projects and bears responsibility for the results of their performance.

Key words: pareto-effective use of resources, level of ecological needs, ecological education, ecologisation of society, ecological development of economy

Pic.: 1. *Tabl.:* 1. *Bibl.:* 11.

Koniakhina Tetiana – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Management of Foreign Economic Activity, Donetsk State University of Management (vul. Chelyuskintsev, 163a, Donetsk, 83050, Ukraine)

Email: tatyana.scorpio@mail.ru

Постановка проблеми. Загальним напрямком діяльності, націленої на вирішення проблем природокористування в глобальному масштабі, як на міжнародному, так і на державному рівнях, є усунення протиріч між «економікою»

і «екологією»: повернення економіці функції механізму задоволення суспільних потреб розвиток екологічної потреби до рівня основної. Рішення проблем природокористування полягає в боротьбі з глибинними їх причинами. Для

вирішення екологічних проблем на рівні їх викорінення необхідно забезпечити раціональний розподіл виробничих ресурсів. Для цього необхідно змінити систему суспільних цінностей, уявлень про розвиток економіки і, як наслідок, механізм вирішення проблем природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Загальні концептуальні проблеми економіки природокористування, вдосконалення економічних методів управління природокористування розглядаються в працях багатьох відомих вчених різних країн світу, таких як: Р. Айрес, Г. Аткинсон, Л. Гулдер, Д. Мідоус, Дж. Мілімен, Я. Мітроффа, Дж. Оттман, Дж. Хартвік, Н. Данилюк, В. Демет'єв, П. Касьянов, Д. Лук'яненко, О. Попова, А. Поручник, С. Сіденко, інші. У даних роботах розглянуті специфіка та закономірності взаємодії суспільства і природи, проблеми екологізації економіки та її вплив на кінцеві результати, ефективність природокористування, питання прогнозування раціонального природокористування, концептуальні підходи до екологізації економічного розвитку. Праці вищезазначених вчених внесли значний внесок у теорію і практику проблеми екологізації економічного розвитку. Разом з тим, маловивченими залишаються питання методології дослідження економічного механізму вирішення проблем природокористування та його складових.

Постановка завдання – аргументування напрямів трансформації існуючого еколого-економічного механізму з метою створення умов для зниження впливу на навколишнє середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз проблем природокористування неминуче приводить до висновку, що головним напрямком вирішення цих проблем є створення і широке впровадження безвідходних та маловідходних технологій [2; 3]. В даний час розробка і впровадження безвідходних або маловідходних технологій здійснюється вкрай повільно. Вартість безвідходних технологій у ряді випадків дуже висока. Тобто, і охорона, і відновлення навколишнього природного середовища є досить дорогими заходами. Однак очевидно, що витрати, пов'язані із захистом навколишнього природного середовища, в довгостроковому плані є ефективними з екологічної і з соціально-економічної точки зору.

На міжнародному рівні визнано, що основними умовами вирішення проблем природокористування є [2; 9; 11]:

- якісне перетворення техніко-технологічного способу виробництва, який повинен забезпечувати збереження екологічних систем та їх можливість слугити основою довгострокового розвитку;
- зміни в галузевій структурі економіки з акцентом на розвиток екологічно «безпечних» секторів, включаючи сферу послуг, освіти тощо;
- модифікація цільових і ціннісних установок національної економічної та соціальної політики, орієнтує суб'єкти господарювання на інновації та природоохоронні інвестиції, а споживачів – на слідування екологічно спрямованої системі переваг.

Порушення рівноваги у довкіллі відбувається поступово і має накопичувальний характер [6, с. 274]. Управління навколишнім середовищем ставить перед сучасним суспільством складну проблему вибору між ступенем задоволення потреб у матеріальних та інших благах, з одного боку, і ступенем відповідності вимогам у сфері невичерпного природокористування та збереження навколишнього середовища, з іншого. Ця проблема може бути вирішена на основі виокремлення з безлічі можливих станів навколишнього середовища підмножини допустимих за соціально-екологічним критерієм станів, з подальшим вибором з них оптимальних за економічними критеріями значень параметрів стану навколишнього середовища та використання природних ресурсів. Проте вирішення цієї проблеми ускладнюється об'єктивно існуючими вадами регуляторних механізмів – як ринкового, так і державного. Ці питання досить глибоко досліджені як зарубіжними, так і вітчизняними вченими та фахівцями в галузі економіки природокористування та охорони навколишнього середовища і відображені в численних публікаціях на дану тему [1; 4; 8; 10]. Стисло зазначені недоліки можна охарактеризувати наступним чином.

Ринковий механізм не завжди дозволяє досягти парето-ефективного використання ресурсів, тому виникають провали, які об'єктивно потребують державного втручання в економіку. Умов парето-ефективності відповідає ситуація [6, с. 274], коли поліпшення економічного становища жодного з суб'єктів господарювання неможливо без погіршення становища будь-якого іншого суб'єкта. Індивідуальний оптимум, що отримується в результаті цього, одночасно забезпечує дотримання пропонованих вимог, а також досягнення суспільної ефективності. При цьому ефективність ринкових механізмів залежить від наступних факторів:

- відсутності бар'єрів для входу на ринки і можливості вільного переміщення ресурсів усередині ринків і між ними;
- присутності на ринку значної кількості його учасників (як продавців, так і покупців), що формує конкурентне середовище і забезпечує вільне ціноутворення (або ускладнює можливий вплив на ціни);
- наявності доступної, повної і достовірної інформації про якість товарів (послуг), їх цінах і витрачених ресурсах.

Недостатня ефективність держави визначається рядом факторів: суперечностями в інтересах і перевагах різних груп населення щодо суспільних благ; дискретністю політичного механізму і як наслідок – відсутністю постійного зв'язку між результатами прийняття тих чи інших рішень і наслідками цих рішень; складністю процедур прийняття політичних рішень, що впливають на досягнення цілей соціально-економічного розвитку (включаючи екологічні цілі).

Економічна, політична та правова сфери в розвинених країнах трансформувалися з механізму задоволення потреб суспільства в генератор нових потреб або їх модифікацій, переважно матеріальних чи псевдодуховних потреб.

Для вирішення глобальних проблем природокористування структура попиту і пропозиції повинна формуватися з урахуванням максимально повного відображення у складі витрат виробництва будь-яких видів товарів [5]. Сучасна структура суспільних потреб і попиту не відповідає словам вирішення проблем природокористування. Рівень екологічних потреб і попиту значно нижче, ніж необхідно, щоб запобігти глобальній економічній загрозі. Одним з базисних положень національної екологічної політики має бути зміна світогляду і системи суспільних цінностей, уявленнь про розвиток економіки (рис. 1).

Свідомість людини являє собою певну інформаційну структуру, в якій знаходять відображення першопричини екологічних проблем. Трансформація світогляду людини проходить за допомогою зміни свідомості інформації, а для цього необхідно:

- розробити і впровадити в практику нові підходи до змісту та організації освіти в цілому та екологічної освіти зокрема;
- переглянути роботу засобів масової інформації в напрямку пропаганди інформації екологічного характеру;
- використання нових технологій розповсюдження інформації;
- удосконалення системи моніторингу, оновлення та розвитку комунікаційної системи суспільства.

При цьому основним завданням екологізації суспільства є поліпшення екологічної освіти, зміна системи цінностей, що супроводжується еволюцією структури суспільних потреб і попиту. Будуть змінюватися співвідношення цін на ринку на різні товари, зростуть ціни на природоємні і ресурсомарнотратні продукти. Як наслідок, змінюватися

критерії економічної ефективності, що призведе до змін у розподілі виробничих ресурсів. Природні ресурси, навколишнє середовище менше будуть залучатися у виробничий процес в розрахунку на одиницю потреб, що задовольняються, і в абсолютному розмірі (рис. 1).

Крім того, проаналізувавши зарубіжний досвід вирішення екологічних проблем і проблем природокористування, слід зазначити широке застосування принципів діяльності промислових підприємств, як основних суб'єктів господарювання, що впливають на стан навколишнього середовища, які спрямовані на мінімізацію негативного впливу промислового виробництва на навколишнє середовище, включаючи мінімізацію відходів та мінімізацію використання сировинних і енергетичних ресурсів. У таблиці наведено базові обов'язкові напрямки діяльності промислового підприємства з мінімізації негативного впливу промислового виробництва на навколишнє середовище, як обов'язкового елементу для впровадження у вітчизняну практику.

Дотримання і виконання розроблених і закріплених законодавством правових, технічних, екологічних, економічних, соціально-психологічних вимог у процесі виробничої діяльності вимагає створення на підприємстві системи, яка займається адмініструванням екологічно спрямованих робіт і проектів, а також несе відповідальність за результати їх виконання.

Важливими умовами її існування є:

- формування єдиної екологічної політики та цільової програми;
- наявність у керівних кадрів підприємства, що використовує в практиці екологічні принципи, відповідних кваліфікацій і досвіду роботи в даному напрямку;

Рис.1. Механізм забезпечення екологічного розвитку економіки та вирішення глобальних екологічних проблем (удосконалено автором за [5; 8; 10])

Обов'язкові напрямки діяльності промислового підприємства з мінімізації негативного впливу промислового виробництва на навколишнє середовище (складено за [7; 9; 11])

Напрямок	Його зміст
Система виробничого екологічного менеджменту	<ul style="list-style-type: none"> ▪ включення в екологічну політику підприємства принципів і зобов'язань, пов'язаних з мінімізацією; ▪ публічне декларування підприємством екополітики; ▪ постановка підприємством екологічних цілей, пов'язаних з мінімізацією; ▪ розробка плану конкретних дій і заходів з мінімізації; ▪ організація і контроль практичних дій в області мінімізації, включаючи розробку і використання процедур прийняття екологічно значущих рішень, розподіл компетенції, відповідальності, розробку і використання внутрішніх екологічних стандартів підприємства; ▪ використання екологічного аудитування для оцінки результатів діяльності, коригування екологічної мети підприємства
Робота з персоналом	<ul style="list-style-type: none"> ▪ мотивація і стимулювання активного залучення всього персоналу підприємства в діяльність з мінімізації; ▪ інформування персоналу про діяльність підприємства в області мінімізації використання природних ресурсів; ▪ розробка та реалізація програм екологічної освіти
Використання принципів екологічної ефективності	<ul style="list-style-type: none"> ▪ виявлення, аналіз, оцінка витрат, пов'язаних з підходами і методами мінімізації (використовуваними або невикористовуваними підприємством); ▪ проведення вартісного аналізу впливу промислового виробництва на навколишнє середовище, ресурсів і готової продукції з подальшим використанням його даних для мотивації, роботи з персоналом, оцінки результатів мінімізації
Використання принципів екологічної справедливості у використанні ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ прийняття та публічне декларування підприємством широкого спектру добровільних екологічних зобов'язань по відношенню до персоналу, населенню, екологічної громадськості; ▪ прийняття додаткових зобов'язань, пов'язаних з добровільним екологічним лідерством підприємства в області мінімізації впливу промислового виробництва на навколишнє середовище і мінімізації використання природних ресурсів;
Підвищення ефективності діяльності екологічної служби підприємства	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розробка і ведення внутрішньої екологічної документації, необхідної для здійснення ефективної діяльності по мінімізації впливу промислового виробництва на навколишнє середовище і мінімізації використання природних ресурсів (програма конкретних дій та заходів з мінімізації, посадові інструкції, внутрішні екологічні стандарти підприємства, екологічні регламенти систем регулювання впливу промислового виробництва на навколишнє середовище і мінімізації використання природних ресурсів, проекти підвищення ефективності екологічного регулювання, тощо); ▪ розвиток системи виробничого екологічного моніторингу; ▪ використання нетрадиційних методів і засобів виробничого екологічного моніторингу; ▪ організація діяльності в області виробничого екологічного контролю, включаючи розробку певних коригувальних дій відносно здійснюваної діяльності з мінімізації;
Розвиток зовнішньої екологічної діяльності підприємства	<ul style="list-style-type: none"> ▪ взаємодія і кооперація з іншими учасниками галузі у сфері мінімізації впливу промислового виробництва на навколишнє середовище і мінімізації використання природних ресурсів; ▪ взаємодія і кооперація з іншими підприємствами промислового вузла для вирішення завдання мінімізації; ▪ перенесення провідного закордонного досвіду підприємств аналогічної галузі та його адаптація; ▪ взаємодія з населенням, що проживає в зоні впливу підприємства по впливу на атмосферне повітря, водні об'єкти, ґрунти; ▪ взаємодія з органами екологічного контролю та екологічними організаціями

- чітке осмислення співробітниками підприємства своїх завдань, обов'язків і прав у процесі виконання цільової програми;
- розробка та впровадження на підприємстві єдиних методів, процесів для виконання екологічно спрямованої цільової програми;
- створення засобів і умов для виконання цільової програми.

Для виконання цих умов необхідні мотивація, навчання, інформаційне та технологічне забезпечення співробіт-

ників, що представляють головну силу в процесі охорони навколишнього природного середовища.

Використання економічного механізму має високу ефективність як інструменту природоохоронної політики, проте в самих принципах економічного регулювання є суперечності, які ще не дозволені, незважаючи на те, що у світовій практиці накопичений великий досвід з розробки та реалізації екологічної політики, насамперед на державному та міжрегіональному рівнях в силу того, що сучасна екологічна криза носить глобальний і регіональний характер.

Особливостями сучасного підходу до формування регіональної екологічної політики є те, що взаємини «суспільство-природа» розглядаються як єдина система, в якій критерії раціональності встановлюються виходячи із сутності і характеру процесів і відносин, властивих цій системі. Ці критерії зумовлюють стратегічні цілі екологічної політики, а обмеження, сформовані на їх основі і введені через відповідні господарські та правові механізми. З цього випливає, що стратегічні цілі екологічного розвитку мають стати органічною частиною загальної концепції розвитку суспільства і через відповідні механізми повинні бути ув'язані з соціально-економічною політикою. Крім того, проаналізований світовий досвід побудови системи навколишнього середовища як суб'єкта національної політики свідчить про добровільну участь підприємств і ринковий характер стимулів.

У сфері регулювання основний упор робиться на внутрішньофірмові методи захисту навколишнього середовища. Ця система націлена на створення таких стимулів для підприємств, які їх спонукають до добровільного прийняття офіційних директив в галузі екологічного менеджменту, з яким безпосередньо пов'язані активізація та об'єднання вже наявних численних можливостей і засобів для практичного вирішення пріоритетних екологічних проблем.

Зарубіжною практикою екологічного менеджменту доведена можливість зниження негативного впливу на навколишнє середовище на 20-30% для будь-якого діючого підприємства на основі використання тільки маловитратних і безвитратних методів і засобів [8, с. 305]. На міжнародному рівні все ширше вводиться в практику звітність компаній про екологічні наслідки своєї діяльності, а екологічна спроможність все більшою мірою стає важливим чинником підвищення конкурентоспроможності фірм і їх продукції на світових ринках.

Необхідно поєднання економічних методів стимулювання охорони навколишнього середовища, виділення цільових державних ресурсів, використання коштів приватного сектора та економічних донорів, нетрадиційних управлінських рішень. Арсенал економічних інструментів природокористування та охорони навколишнього середовища досить великий – штрафи за забруднення, податки на право користування екологічними ресурсами, субсидії екологічно свідомим виробникам, відображення витрат на відновлення навколишнього середовища в собівартості продукції, створення ринку природних ресурсів і т. д. Ці заходи широко практикуються державами на національному рівні.

Очевидно і те, що спроби створити універсальні, обов'язкові для всіх країн екологічні регламентації для

економічної діяльності будуть приречені на провал до тих пір, поки в світі не буде подолано зростаючий розрив між бідністю і багатством, не вирішено базові соціально-економічні проблеми в країнах, що розвиваються, не створений сприятливий режим для доступу їх товарів на світові ринки, не розроблені ефективні механізми з фінансування розвитку. Ці та багато інших глобальних економічних проблем обговорюються в багатьох міжнародних організаціях.

Для повноцінної інтеграції України у світове господарство, регіональні економічні об'єднання необхідно орієнтуватися на стандарти, що формуються у світовій практиці, норми і правила, пов'язані з природокористуванням і охороною навколишнього середовища.

Висновки. Таким чином, вдосконалення економічного механізму управління раціональним природокористуванням в сучасних умовах розвитку вітчизняної ринкової економіки доцільно здійснювати в таких основних напрямках:

- «екологізація» структури суспільних потреб і посилення духовної складової в структурі потреб, що дозволить поліпшити задоволення і матеріальних потреб за рахунок якісного вдосконалення розподілу ресурсів, що використовуються для виробництва кінцевого продукту;
- необхідність освітнього, виховного, ідеологічного та інших видів впливу на суспільство з метою вироблення екологічного світогляду, духовного розвитку членів суспільства;
- розробка інноваційних механізмів реалізації регіональних і галузевих екологічних програм, вдосконалення їх фінансування з коштів бюджетів різних рівнів;
- впровадження системи цільового резервування коштів для реалізації природоохоронних заходів;
- встановлення податкових, кредитних та інших преференцій і пільг суб'єктам господарювання, які здійснюють ефективну екологічну політику;
- застосування спеціального оподаткування екологічно шкідливих технологій і продукції, застосування заохочувальних цін і надбавок на екологічно безпечну продукцію;
- створення системи колективної відповідальності, що являє собою трактування множинних джерел забруднення як єдиної регульованої системи, що забезпечує із застосуванням ринкових механізмів оптимізацію природоохоронних витрат і результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородин А. И. Методологические основы эколого-экономического управления предприятием / А. И. Бородин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2006. – № 3. – С. 37–46.
2. Гаман П. І. Зміст економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності / П. І. Гаман // Бізнес-навігатор. Серія: Економіка і підприємництво. – 2004. – № 5. – С. 48–53.
3. Голян В. А. Економічний механізм природокористування: яким йому бути? / В. А. Голян // Агросвіт. – 2007. – № 8. – С. 5–12.
4. Данилюк Н. І. Особливості формування стратегії екологічної поведінки в умовах глобалізації економіки // Збірник наукових праць. Вип. 39 / Відп. ред. – доктор економічних наук В. Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003. – С. 240–247.
5. Касьянов П. В. Есть ли у нас долгосрочная перспектива? / П. В. Касьянов. – [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://nvpminsk.narod.ru /Doponitelnye_faily/Kasianov_paradigma.htm
6. Попова О. Ю. Генезис економічних концепцій у формуванні економіки навколишнього середовища / О. Ю. Попова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: економічна. – Донецьк : ДонНТУ, 2007. – Вип. 31-3. – С. 273–279.
7. Bovenberg L., and de Mooij R. A. Environmental levies and distortionary taxation // American Economic Review. – 1994. – № 94. – P. 1085–1089.
8. Costanza R. An Introduction to Ecological Economics. Stuttgart: Lucius&Lucius, 2001. – 355 p.
9. Daly H., Farley J. Ecological Economics. Principles and Applications. Island Press, 2003. – 406 p.
10. Soederbaum P. Ecological Economics. Political Economics Approach to Environment and Development. Earthscan, London, 2000. – 189 p.
11. Dementiev V. V. Zustand und die Perspektiven der Förderung umweltorientierter Entwicklung von ukrainischen Unternehmen / V.V. Dementiev, O.Y. Popova // Wdrażanie Rozwoju Zrównoważonego: Strategie I Instrumenty. – Częstochowie: Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie «Educator», 2008. – S. 293–305.

REFERENCES

- Borodin, A. I. «Metodologicheskie osnovy ekologo-ekonomicheskogo upravleniia predpriatiem» [Methodological basis of ecological and economic management.]. Menedzhment v Rossii i za rubezhom, no. 3 (2006): 37–46.
- Bovenberg, L., and de Mooij R. A. «Environmental levies and distortionary taxation» . American Economic Review, no. 94 (1994): 1085–1089.
- Costanza, R. An Introduction to Ecological Economics Stuttgart: Lucius&Lucius, 2001.
- Danyliuk, N. I. «Osoblyvosti formuvannia stratehii ekolohichnoi povedinky v umovakh hlobalizatsii ekonomiky» [Features of the strategy of environmental behavior in a globalized economy.]. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy, no. 39 (2003): 240–247.
- Daly, N., and Farley, J. Ecological Economics. Principles and Applications.: Island Press, 2003.
- Dementiev, V. V., and Popova, O. Y. «Zustand und die Perspektiven der Forderung umweltorientierter Entwicklung von ukrainischen Unternehmen» In Wdrażanie Rozwoju Zrownowazhonego: Strategie I Instrumenty., 293–305. Czestochowie: Educator, 2008.
- Haman, P. I. «Zmist ekonomichnoho mekhanizmu pryrodokorystuvannia ta pryrodookhoronnoi diialnosti» [Content economic mechanism of nature and environmental activities.]. Biznes-navihator, no. 5 (2004): 48-53.
- Holian, V. A. «Ekonomicnyi mekhanizm pryrodokorystuvannia: iakym iomu buty?» [The economic mechanism of nature: how it be?]. Ahrosvit, no. 8 (2007): 5-12.
- Kasianov, P. V. «Est li u nas dolgosrochnaia perspektiva?» [Do we have a long-term perspective?]. http://nvpminsk.narod.ru /Doponitelnye_faily/Kasianov_paradigma.htm.
- Popova, O. Yu. «Henezys ekonomichnykh kontseptsii u formuvanni ekonomiky navkolyshnyoho seredovyscha» [The genesis of economic concepts in shaping economic environment.]. Naukovi pratsi Donetskooho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, no. 31-3 (2007.): 273-279.
- Soederbaum, P. Ecological Economics. Political Economics Approach to Environment and Development Earthscan, London, 2000.